

ТОВАРИСТВО МАРКШЕЙДЕРІВ ПІВДНЯ РОСІЇ: СТВОРЕННЯ, ВІДКРИТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ МАРКШЕЙДЕРСЬКОЇ СПРАВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ на початку ХХ ст.

Досліджено соціально-історичні умови створення та відкриття Товариства маркшейдерів Півдня Росії (ТМППР). Відтворено процес розробки та затвердження Статуту ТМППР. З'ясовано роль Товариства маркшейдерів Півдня Росії та його внесок у становлення маркшейдерської справи не лише на Півдні Росії, а всієї держави в цілому.

Ключові слова: маркшейдер, гірничий інженер, Товариство маркшейдерів Півдня Росії, Статут, з'їзд маркшейдерів.

Исследованы социально-исторические условия образования и открытия Общества маркшейдеров юга России (ОМЮР). Воссоздан процесс разработки и утверждения Устава ОМЮР. Выяснена роль Общества маркшейдеров юга России и его вклад в становление маркшейдерского дела не только на юге России, но и всего государства в целом.

Ключевые слова: маркшейдер, горный инженер, Общество маркшейдеров юга России, Устав, съезд маркшейдеров.

Social and historical conditions of formation and opening of the Mine Surveyors Society of the South of Russia (MSSSR) are investigated. The process of development and statement of MSSSR Charter is recreated. The role of the Mine Surveyors Society of the South of Russia and its contribution to formatting of mine surveyors affairs not only in the south of Russia, but all over the state as well is found out.

Key words: a mine surveyor, a mountain engineer, the Mine Surveyor Society of the south of Russia, the Charter, congress of mine surveyors.

Історія науково-технічних товариств тісно пов'язана з історією становлення та розвитку вітчизняної науки, техніки та промисловості, бо саме представники передової частини наукової та технічної інтелігенції завжди намагались прискорити науково-технічний прогрес своєї держави, допомогти подолати її вікову відсталість. Такі наміри науковців та інженерів привели до створення різноманітних наукових та науково-технічних товариств, серед яких одним із перших і найбільших стало Російське технічне товариство (РТТ), що виникло у 1866 р. за ініціативою групи професорів Санкт-Петербурзького практичного технологічного інституту та інженерів Петербурга. Після організації РТТ починають виникати громадсько-наукові об'єднання за окремими галузями наукового знання: Російське хімічне товариство (1868), Лісове товариство (1869), Політехнічне товариство при Імператорському Московському

технічному училищі (1877), Товариство технологів (1889), Російське металургійне товариство (1910) та інші. Всі вказані науково-технічні товариства знаходились у Москві та Санкт-Петербурзі.

Але наприкінці ХІХ ст. бурхливий розвиток промисловості та високий рівень її концентрації на півдні Російської імперії зумовив в регіоні значне збільшення фахівців з інженерно-технічних спеціальностей. У цей період починає активно розвиватись Донбас (вугільна промисловість) та Кривбас (залізорудна та металургійна промисловість), на які припадало близько 90 % всього видобутку вугілля та залізної руди Росії. Піднесенню південного регіону держави сприяла також побудована в 1882-1904 роках Катерининська залізниця, яка поєднала Донбас, Кривбас і Південно-західні землі Російської імперії. Проблеми гірничорудного освоєння та розвитку південної частини імперської території

починають вирішуватись на державному рівні. Геолого-пошукові роботи з виявлення нових родовищ та їх відтворення в гірничій графічній документації на підставі натурних вимірювань потребували значної кількості відповідних фахівців-маркшейдерів та стали стимулом для об'єднання фахівців цього профілю з метою розв'язання зазначених вище проблем. При Гірничому ученому комітеті в 1906 р. створюється Особлива комісія з питань розробки проекту реформи маркшейдерської справи в Росії.

Саме процес дослідження стану маркшейдерської справи на півдні Російської імперії та її реформування став предметом даної наукової розвідки. А безпосереднім об'єктом дослідження є Товариство маркшейдерів Півдня Росії (ТМІР), щодо створення та діяльності якого в сучасній історіографії є лише фрагментарні дані, а праці комплексного узагальнюючого характеру відсутні.

Володимир Іванович Бауман (1867-1923)

Аналізуючи стан вугільної промисловості Російської імперії кінця XIX ст. слід зауважити, що найбільш потужними родовищами вугілля були Донецький та Домбровський басейни, на яких видобувалось близько 90 % російського вугілля, причому видобуток донецького вугілля був в чотири рази більшим. Збільшенню видобутку вугілля в Донбасі сприяв розвиток металургійної промисловості в Криворізькому гірничовидобувному районі. Тому не дивно, що вище згадана Особлива комісія Гірничого комітету розпочала свою роботу, в першу чергу, в Донецькому кам'яновугільному басейні й протягом

зими 1906-1907 рр. нею було зібрано всі матеріали за проведеними в різні терміни тригонометричними роботами. До складу комісії входив і Володимир Іванович Бауман – видатний російський учений в галузі гірничих наук, ініціатор всієї маркшейдерської справи в державі.

У 1909-1913 рр. В. І. Бауман очолює роботу комісії, під час якої за його ініціативою проводиться державна триангуляція на півдні Російської імперії, що дала поштовх для реформування маркшейдерської справи в Донецькому кам'яновугільному басейні. Для проведення тригонометричних робіт в Донбасі за результатами роботи комісії було розроблено законопроект, за яким планувалось виділити кошти в розмірі 19 119 руб. Вказаний законопроект «...получил по рассмотрении его законодательными учреждениями, Высочайшее одобрение 11 июня 1909 г., фактически же работы начались несколько ранее на средства, отпущенные Горным Ведомством» [8, с. 33].

Упродовж 1906-1909 рр. членами комісії було проведено великий обсяг робіт й намічено основні напрями реформи маркшейдерської справи в Росії. До початку впровадження даної програми державна комісія Гірничого комітету прийняла рішення запропонувати маркшейдерам ознайомитись з матеріалами справи на місцях й надіслати свої відгуки до місцевих гірничих управлінь. Але навіть найкраще листування не може замінити живого спілкування фахівців й обміну думками. Тому комісія за ініціативою голови В. І. Баумана порушує клопотання про скликання першого місцевого з'їзду маркшейдерів Півдня Росії, бо саме цей регіон на початку XX ст. став найбільш значущим в промисловому відношенні й найбільш за інші райони потребував перебудови та нової організації маркшейдерської справи. Влітку 1909 р. було проведено наради в окремих районах (Алмазному, Горлівському, Юзівсько-Макіївському, Грушевсько-Сулинському й інших) з метою обговорення питань професійної діяльності маркшейдерів та програми Першого з'їзду маркшейдерів Півдня Росії, який відбувся в листопаді 1909 р. у м. Харкові.

Цей з'їзд став не тільки визначною подією в житті науково-технічної інтелігенції, яка

була задіяна в гірничій галузі, але й доле-носним для всього південного регіону з багатьох причин:

а) з'їзд маркшейдерів Півдня Росії став першим в Росії, хоча й регіональним, з'їздом фахівців-маркшейдерів;

б) постанови названого з'їзду в більш повній мірі, ніж пропозиції комісії Гірничого комітету, визначили характер розробленого «Проекта положения об устройстве маркшейдерской части в России». Особливо важливою справою даного проекту стало складання списку координат точок триангуляції Донецького басейну (проведена гірничим інженером І. Я. Рибаківим, опубліковано в 1917 р. в журналі «Маркшейдерские известия», випуск 11);

в) з'їзд та його Бюро заклали підґрунтя для систематичних зборів представників маркшейдерської справи не лише на Півдні Російської імперії. Після першого з'їзду (1909 р., м. Харків) проходять ще два південних з'їзди: другий (1911 р., м. Катеринослав), третій (1912 р., м. Катеринослав), і тільки в 1913 р. за ініціативою південних маркшейдерів збирається Перший Всеросійський з'їзд маркшейдерів в Петербурзі. Засідання Бюро з'їзду проводились систематично в різних містах південного регіону (Харків, Дебальцево, Катеринослав та інші);

г) в одному з останніх засідань з'їзду було прийнято рішення про створення постійної організації – Товариства маркшейдерів Півдня Росії;

д) підготовлені до друку матеріали Першого з'їзду маркшейдерів Півдня Росії окремими відбитками побачили світ з обкладинкою «Маркшейдерские известия», таким чином почався випуск першого в Російській імперії спеціалізованого фахового маркшейдерського журналу.

Майже всі вищезгадані факти на сьогодні практично не досліджені, тому, вивчаючи історію створення, відкриття та діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії, не можна залишити поза увагою діяльність з'їздів та їх Бюро, а також видавництво журналу «Маркшейдерские известия», оскільки всі ці події тісно пов'язані між собою.

Отже, у листопаді 1909 р. в одному з останніх засідань Першого з'їзду маркшейдерів Півдня Росії приймається рішення про

створення Товариства маркшейдерів Півдня Росії. Рішення прийняте, а от чи було створено саме товариство, чи стала ця організація діяльною? На сьогодні, на жаль, не віднайдено протоколів засідань цього товариства, статуту та списків його членів, й дана стаття є першою розвідкою з історії ТМПР. Але навіть короткі відомості з матеріалів з'їздів та засідань Бюро дають змогу говорити про існування й перші кроки Товариства маркшейдерів Півдня Росії.

Ідея створення постійної професійної організації маркшейдерів у вигляді Товариства починає набирати конкретної форми одразу після з'їзду. У засіданні Бюро з'їзду (протокол 2-го засідання від 14.09.1910 р., ст. Дебальцево) розглядається питання про наступний з'їзд маркшейдерів, який заплановано на 03 січня 1911 р. в м. Катеринослав. До програми 2-го з'їзду маркшейдерів Півдня Росії другим пунктом включено розгляд питання «*Об обществе маркшейдеров и положении о съездах их*». Всю підготовчу роботу з означених проблем взяв на себе професор Катеринославського вищого Гірничого училища П. І. Леонтовський, який був головою Бюро 1-го з'їзду маркшейдерів.

Протягом грудня 1909 р. – січня 1910 р. це Бюро з метою вивчення маркшейдерської справи на місцях, якісного та кількісного складу маркшейдерів південної частини імперії складає й розсилає опитувальний лист, який містить 39 питань. Щоб оперативно отримати якомога детальні, точні та критичні відповіді, до опитувальника додавалось звернення, в якому, зокрема, наголошувалось: «*Бюро I Съезда Маркшейдеров обращается ко всем Г. г. Маркшейдерам Южной России с покорнейшею просьбою дать подробные ответы на предлагаемые здесь вопросы не позже 25 февраля с.г. дабы, основываясь на них, иметь возможность составить проект проведения в жизнь постановлений I-го Съезда Маркшейдеров*» [6, с. 116].

Серед низки питань професійного та особистісного характеру присутнє питання щодо ставлення до створення Товариства маркшейдерів: «*Согласны ли Вы будете вступить в число членов проектируемого «Общества маркшейдеров», целью которого является научное и товарищеское единение маркшейдеров и издание ежегодника «Маркшейдерские*

Известия» (проект Устава Общества будет представлен II Съезду Маркшейдеров?)» [6, с. 119].

Отже, проблемою організації Товариства маркшейдерів Півдня Росії та підготовкою його Статуту почало опікуватись Бюро 1-го з'їзду маркшейдерів. Як показало наше дослідження, продовжили справу й Бюро наступних з'їздів маркшейдерів Півдня Росії. Обробку результатів вищезгаданої анкети взяв на себе секретар Бюро Микола Миколайович Ільїн – окружний маркшейдер, гірничий інженер, колезький асесор, який проживав у Катеринославі (вул. Лагерна, 19 – нині проспект Гагаріна). Доповідь з цього питання була підготовлена II з'їзду маркшейдерів, який пройшов у 1911 р. у м. Катеринослав. Усю кореспонденцію з'їздів та його Бюро вів Петро Михайлович Леонтовський, який разом з В. І. Бауманом виступив, як було вищезазначено, ініціатором створення Товариства маркшейдерів Півдня Росії. Тому й не дивно, що саме П. М. Леонтовський став найбільш активним і діяльним причіником розпочатої справи й до II з'їзду маркшейдерів Півдня Росії ідея організації товариства вже почала втілюватись в життя.

Як зазначив у своєму повідомленні М. М. Соколов – межовий інженер (м. Катеринослав), в одному із засідань II з'їзду маркшейдерів Півдня Росії було висунуто пропозицію щодо розгляду Статуту Товариства маркшейдерів, але виникла ціла низка проблем не лише формального, а й нормативно-правового характеру. Велика кількість членів з'їзду виключала саму можливість детального й упорядкованого розгляду параграфів Статуту, з одного боку, а з іншого, заважав брак достатнього часу для такого обговорення. Стосовно правових засад також виникли проблеми: за ст. 22 «Временных правил» від 4-ого березня 1906 р. про товариства, заяву про бажання створення будь-якого товариства слід подавати губернатору за підписом всіх засновників, при чому ці підписи повинні бути нотаріально завірени. Саме цей факт «...при многочисленности членов Съезда представит большие затруднения...» [12, с. 101]. Виходячи з усього вищевикладеного, члени з'їзду вирішили вести всі справи щодо проекту Статуту ТМПП через Бюро II з'їзду маркшейдерів

Півдня Росії, розглянувши в засіданні самого з'їзду лише основні положення Статуту відповідно до головної мети Товариства маркшейдерів. До основних напрямів було віднесено наступні положення, які розглянуто в одному з пленарних засідань II з'їзду маркшейдерів Півдня Росії: «1) цель образования общества, 2) наименование общества, 3) район действий, 4) личный состав общества, 5) способы вступления в общество и выбытие из него добровольное или принудительное, 6) капиталы общества: основной, запасной и способы их образования, 7) право приобретения имущества движимого и недвижимого, 8) назначение капиталов и имущества в случае закрытия общества добровольного или принудительного, 9) право на образование отделений общества, 10) право устройства учреждений – просветительных, благотворительных и т.п., 11) состав, права и обязанности правления общества, 12) созыв общего собрания и предметы его ведения, 13) корпоративный суд, 14) ревизионная комиссия» [12, с. 102].

Як бачимо, цими положеннями було обґрунтовано нормативно-правову базу діяльності майбутнього товариства, Статут якого за структурою та змістом мало чим відрізнявся б від типових статутів інших наукових об'єднань того часу. Але для периферійного товариства дев'яте положення складало неабиякий виняток. Товариство маркшейдерів Півдня Росії планувало мати у своїй структурі відділення по всій території Російської імперії!

Отже, основні положення Статуту було сформульовано, а всі справи чисто формального характеру щодо редагування та узгодження окремих параграфів взяло на себе Бюро II з'їзду маркшейдерів Півдня Росії, тому затвердження Статуту вирішили провести таким чином: «личный состав Бюро Съезда явится учредителем общества, а так как Бюро будет вести дело по поручению Съезда, то по существу учредительство будет принадлежать Съезду в его целом, и члены его явятся и членами образованного общества» [12, с. 102]. З даною пропозицією виступив межовий інженер М. М. Соколов, який очолив роботу з підготовки проекту Статуту.

Таким чином, проект Статуту було підготовлено й запропоновано до розгляду в одному з засідань III з'їзду маркшейдерів Півдня Росії, який пройшов у Катеринославі з 15 до 21 січня 1912 р. У програмі з'їзду Статут як і саме Товариство маркшейдерів значилось окремим питанням. У другому засіданні, яке проходило 16 січня, Микола Миколайович Соколов зачитав проект Статуту Товариства маркшейдерів, після чого розпочалось копітке обговорення практично кожного параграфу проекту:

– А. Н. Гаркаві запропонував обмежити цілі товариства лише об'єднанням членів на науковій основі, відкинувши матеріальну допомогу, урахувавши замалі фінансові заощадження. Збори вирішили матеріальну допомогу членам товариства в проекті Статуту залишити;

– Питання, хто може балотуватись у дійсні члени товариства, викликало активні дебати, після чого зупинились на наступній редакції: *«действительными членами могут быть лица, занимающиеся практически и теоретически маркшейдерским делом и имеющие к нему отношение»* [7, с. 6];

– Засідання бюро повинні проходити не менше, ніж двічі на рік. Голова Бюро не має права головувати на засіданнях загальних зборів членів товариства;

– Введено до проекту Статуту пункт про видання періодичного друкованого органу товариства. Філії самостійно формують матеріальні кошти для задоволення всіх власних потреб.

Після внесення змін у четвертому засіданні III з'їзду маркшейдерів Півдня Росії М. М. Соколов зробив доповідь щодо редагування проекту Статуту, по обговоренню якого прийнято в новій редакції §§4 (балотування в дійсні члени товариства), 9 (процедура виключення з числа дійсних членів), 12 (склад і процедура вибору Правління), 18 (збори Правління), 22 (права та обов'язки членів Правління), 34 (права та обов'язки загальних зборів), 36 (права Товариства купувати нерухомість, видавати періодичний друкований орган, відкривати регіональні відділення), 41 (закриття Товариства) [13; 8, с. 12]. Остаточний варіант проекту Статуту було направлено на затвердження до Міністерства торгівлі та промисловості в січні 1912 року,

та лише через рік Товариство маркшейдерів Півдня Росії отримало офіційний дозвіл на відкриття: Статут затвердив міністр торгівлі та промисловості С. Тимашев 1 лютого 1913 р. Статут мав типову структуру:

I Мета товариства (§1).

II Склад товариства, права та обов'язки його членів (§§2-9).

III Кошти товариства (§10).

IV Управління справами товариства (§§11-25).

V Загальні збори товариства (§§26-35).

VI Діяльність товариства (§§36-40).

VII Закриття товариства (§41).

Головні напрями діяльності створеного товариства впливали з мети, сформульованої у Статуті: *«а) объединить членов Общества в совместной работе по вопросам научным, техническим и бытовым, касающимся деятельности маркшейдера; б) оказывать по мере возможности нуждающимся членам Общества помощь в форме приискания для них занятий, выдачи ссуд и единовременных или периодических пособий и попечения об их семьях»* [15, с. 52].

Отже, у першу чергу товариство мало на меті об'єднання членів не лише в питаннях науково-технічних, а й побутових у формі матеріальної та практичної підтримки не лише самих членів, а й їх сімей.

У своєму складі Товариство маркшейдерів Півдня Росії мало членів: дійсних – особи, які займаються практично або теоретично маркшейдерською справою; почесних, які обрані за важливі заслуги перед товариством; *«членов-соревнователей»* – будь-які особи, які співчують меті та завданням товариства. Керівним органом ТМІПР виступає Правління та загальні збори, при чому місцем розташування Правління визначено м. Катеринославі.

Фінансування діяльності здійснювалось за рахунок коштів, що складаються: *«а) из единовременных и ежегодных взносов действительных членов Общества и членов-соревнователей; б) из доходов от горнотехнического и рекомендационного бюро; в) из сумм, поступающих от устраиваемых в пользу Общества, с соблюдением установленных для этого правил, лекций, концертов, спектаклей, литературных чтений, семейных вечеров и имеющих поступить пожертвованных»* [15, с. 53]. Як бачимо, основна

стаття надходжень – це членські внески та безпосередня різноманітна діяльність самого товариства і його підрозділів (бюро). Крім того, для розширення діяльності та якомога найкращого досягнення поставлених цілей товариству за Статутом надано право видавати свій друкований періодичний орган (журнал «Маркшейдерские известия»), а також відкривати регіональні відділення. При чому кошти таких відділень утворювались незалежно від коштів самого ТМІР.

Із затвердженням Статуту (01.02.1913 р.) Товариство маркшейдерів Півдня Росії отримало офіційне право розпочати діяльність, але перші збори відбулись лише в січні 1914 р. Такі великі проміжки часу між основними подіями в житті товариства важко пояснити: розробка проекту Статуту тривала з 1909 р. до 1913 р., а потім тільки через рік збираються перші загальні збори членів Товариства маркшейдерів Півдня Росії. Можливо, причина була банально простою, суб'єктивною – члени товариства в цілому та члени Бюро, зокрема, які готували проект Статуту, проживали у віддалених один від одного місцях, внаслідок чого не було можливості часто збиратись у достатній кількості, що й гальмувало будь-яку організаційну діяльність. Слід до того ж пам'ятати, що цей факт був однією з причин, чому II з'їзд маркшейдерів Півдня Росії прийняв рішення доручити розробку проекту Статуту не всьому з'їзду, а його Бюро.

На сучасному етапі наукового дослідження у фондах архівів міст Дніпропетровська, Харкова, Санкт-Петербурга не знайшлося будь-яких згадок чи посилань на це товариство. Основним джерелом інформації стали віднайдені окремі номери журналу «Маркшейдерские известия», які на щастя збереглися і містять значущі відомості, але знаходяться в жалюгідному стані й складають велику бібліографічну рідкість та цінність. Саме на сторінках цього видання ми знайшли дуже цікаві факти щодо діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії. Так, у 7-ому випуску журналу вміщено замітку А. Гаркаві з приводу перших загальних зборів товариства. До речі, Абрам Онисимович Гаркаві був дійсним членом ТМІР, працював маркшейдером на Голубовському руднику Алмазного гірничого округу. Ось як він згадує цю

подію: *«Первое Общее Собрание... состоялось 15 и 16 Января с.г. в г. Екатеринослав и заседания его происходили в Геодезическом кабинете Горного Института. Собрание это многочислом не отличалось и занимало один лишь укромный уголок Геодезического кабинета, который казался бы совершенно пустым, если бы картину не оживляла масса геодезических и маркшейдерских приборов, расставленных на штативах и имевших вид безмолвных участников Собрания...»* [3, с. 39]. І це дійсно було так, бо за попередніми даними до товариства записалось близько 50-ти осіб, але на Перших загальних зборах були присутніми лише двадцять: професор П. М. Леонтовський, 2 його асистента, 4 окружних маркшейдера та 13 приватних маркшейдерів. Збори носили організаційний характер, тому було сформовано Правління у складі: голова – проф. Гірничого інституту В. І. Бауман, який телеграмою повідомив свою згоду на цю пропозицію; товариш голови – проф. Катеринославського гірничого інституту П. М. Леонтовський. Інформацію щодо ролі В. І. Баумана в створенні Товариства маркшейдерів Півдня Росії можна знайти в будь-якому виданні його біографії, так чи інакше факти приблизно однакові за змістом: *«По инициативе Баумана созван 1-й съезд маркшейдеров Юга России (1909), основаны первое в стране Общество маркшейдеров Южной России (Бауман стал его первым председателем)»* [2]. Але в процесі наукового дослідження історії заснування, відкриття та діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії виникло багато питань, які потребували не лише відповіді, а й деякого роз'яснення. Так, наприклад, чому головою ТМІР обрано саме В. І. Баумана, який проживав і працював у Санкт-Петербурзі, а не П. М. Леонтовського, який мешкав у Катеринославі і займався підготовчою роботою до відкриття товариства та видавництвом журналу «Маркшейдерские известия»? Як склалась доля Товариства маркшейдерів Півдня Росії у період 1909-1914 рр., які події відбулись, починаючи від ідеї створення товариства маркшейдерів у 1909 р. до перших загальних зборів у 1914 р.?

Як наголошувалось вище, журнал «Маркшейдерские известия» на сьогодні чи не єдине джерело, за яким можна відновити низку подій щодо організації та діяльності Товариства

маркшейдерів Півдня Росії. Тому відповіді на ці питання ми знайшли саме на сторінках цього видання.

У 7-му випуску журналу вміщено велику працю В. І. Баумана «К вопросу о реорганизации Маркшейдерского дела в России и о первом Всероссийском Съезде Маркшейдеров в С.-Петербурге в 1913 году (Проект положения и программа съезда)», яка була результатом багаторічної роботи автора в Донбасі в період 1906-1913 рр. у складі комісії Гірничого Ученого комітету. Поряд з проблемами реформування маркшейдерської справи в Росії Володимир Іванович значну увагу в своїй статті приділив також організації І з'їзду маркшейдерів Півдня Росії та заснуванню Товариства маркшейдерів Півдня Росії: «В одном из последних своих заседаний упомянутый съезд маркшейдеров [І з'їзд маркшейдерів Півдня Росії] положил начало постоянной организации – Обществу маркшейдеров Южной России.

За три года своей деятельности названное Общество... успело кроме указанного первого съезда созвать еще два и издать ряд трудов под названием «Маркшейдерские известия».

Деятельности названного Общества будет посвящена особая статья его инициатора и председателя проф. П. М. Леонтовского...» [8, с. 44].

З вищезазначеного випливає, що Товариство маркшейдерів Півдня Росії розпочало свою діяльність після завершення роботи ІІ з'їзду маркшейдерів Півдня Росії у 1910 р., хоча офіційно ще не було зареєстровано, а його ініціатором і першим головою був проф. П. М. Леонтовський, вищезгаданій статті якого нам, на жаль, поки що не вдалося знайти.

*Петро Михайлович Леонтовський
(1871-1921)*

Ще одне підтвердження існування й діяльності ТМПР знайдено в протоколах ІІІ з'їзду маркшейдерів Півдня Росії. Так, в протоколі 2-ого засідання від 16 січня 1912 р. проф. П. М. Леонтовський виступив із звітом про матеріальний стан товариства: «К наступающему году хотя и имеется остаток около 200 рублей, но, считаясь с предстоящими расходами по изданию трудов съезда, периодического органа, почтовых и иных расходов... к сожалению без внешней помощи Общество не в состоянии будет справиться с предстоящими расходами...» [7, с. 7]. На цій підставі загальні збори приймають рішення про необхідність звернутись до Гірничого Департаменту та ІІІ з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії «...о субсидии для Общества в том же размере, как это было сделано в предыдущие годы» [7, с. 8]. Наведені факти свідчать не лише про існування товариства, а й про те, що його діяльність була настільки важливою для всіх фахівців, зайнятих у гірничовидобувній промисловості, що джерелами фінансування виступали державні й підприємницькі організації: ІІІ з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії та Міністерство торгівлі та промисловості (Гірничий департамент).

Товариство маркшейдерів Півдня Росії набуло широкої популярності, в першу чергу, завдяки своєму друкованому органу – журналу «Маркшейдерские известия», видання якого у 1910 р. вперше в Російській імперії організував й редагував голова товариства Петро Михайлович Леонтовський.

П. М. Леонтовський народився 29 жовтня 1871 р. в м. Миргороді Полтавської губернії. У 1896 р. вступив і в 1901 р. закінчив Санкт-Петербурзький Гірничий інститут, де залишився працювати асистентом проф. В. І. Баумана на кафедрі маркшейдерської справи та геодезії. З 1903 р. працював в м. Катеринослав у Вищому гірничому училищі, де з 1906 р. обіймав посаду професора. Все своє життя він присвятив дослідженню зсувів гірничих порід, що ускладнюють розробку покладів корисних копалин, винайшов нівелір-автомат, який дозволив автоматично робити вертикальні зйомки. До речі, цей свій винахід П. М. Леонтовський вперше оприлюднив на сторінках журналу «Маркшейдерские известия» («Нивелир-автомат проф. П. М. Леонтов-

ского (Охранительное свидетельство ... № 64843, от 10 февраля 1915 г.)» [9, с. 2-14].

У процесі наукового пошуку факт існування та активної діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії з 1910 р. став очевидним. Головою товариства протягом чотирьох років був П. М. Леонтовський. За цей період за ініціативою ТМПР було проведено два з'їзди маркшейдерів Півдня Росії, двічі зроблено спробу скликати Всеросійський з'їзд маркшейдерів (в січні 1912 р. зроблено спробу надати III з'їзду маркшейдерів Півдня Росії характер всеросійського). Друга спроба стала більш вдалою: рішенням вказаного з'їзду було порушено клопотання перед Гірничим департаментом про проведення Всеросійського з'їзду маркшейдерів у грудні 1912 р. в Петербурзі (до речі, строки проведення I Всеросійського з'їзду маркшейдерів переносились декілька разів на лютий, потім на квітень 1913 р.). До цього клопотання додавались також Положення та програма з'їзду, затверджені міністром торгівлі та промисловості ще у 1911 р. (за клопотанням П. М. Леонтовського при підготовці III з'їзду маркшейдерів Півдня Росії) [7, с. 91-92]. Серед основних питань, запланованих для обговорення, 10 пунктом значиться питання «Об обществе Русских Маркшейдеров». У процесі підготовки до I Всеросійського з'їзду маркшейдерів Головне управління південної Росії видало розпорядження окружним маркшейдерам «...организовать в каждом округе, при участии правительственного маркшейдера, не позже 20 декабря 1912 г., ...для обсуждения под их председательством указанных вопросов Программы съезда...» [8, с. 85].

На виконання вказаного розпорядження були проведені регіональні наради, на яких, як свідчать протоколи засідань, прийнято практично одностайне рішення щодо необхідності й актуальності створення самостійної організації – Товариства російських маркшейдерів. Можливо планувалось створення нової самостійної організації, а можливо – реорганізація Товариства маркшейдерів Півдня Росії в Товариство російських маркшейдерів? На сучасному етапі дослідження віднайдено декілька аргументів на користь саме другої версії.

Так, головою Товариства маркшейдерів Півдня Росії після затвердження Статуту (в

1913 р.) було обрано не П. М. Леонтовського (який мешкав у Катеринославі й очолював ТМПР протягом чотирьох років), а В. І. Баумана, професора Гірничого інституту. Можливо такий вибір був обґрунтований не лише значним внеском вченого в розвиток Донбасу, а з далекоглядною метою – очолити в майбутньому всеросійське товариство маркшейдерів? Щодо потенційних можливостей ТМПР та його значення для маркшейдерів держави наголошував у виступі на III з'їзді маркшейдерів Півдня Росії сам В. І. Бауман, говорячи, що дане товариство має «...все шансы обратиться в более широкое по составу общество русских маркшейдеров...» [8, с. 44].

З іншого боку, Статут, розроблений Бюро 1-3 з'їздів маркшейдерів Півдня Росії та затверджений 1 лютого 1913 р. на обкладинці містить напис: «Устав Общества Маркшейдеров» без будь-якого уточнення щодо статусу Півдня Росії чи всеросійського. Тим більше за Статутом товариство мало право відкривати свої регіональні відділення на всій території Російської імперії, хоча Правління товариства знаходилось в Катеринославі (§§36, 23). Такі права мали лише всеросійські товариства, головні відділення яких та Правління знаходились в Москві та Санкт-Петербурзі [11]. Виняток становила надзвичайно обмежена кількість товариств імперії кінця XIX – початку XX ст.

Можливо Статут було складено для нового Товариства російських маркшейдерів, яке надалі розпочало свою діяльність? Можливо, але в процесі наукового пошуку було віднайдено унікальне раритетне видання, що свідчить про життєздатність Товариства маркшейдерів Півдня Росії до 1918 р., яке спиралось у своїй діяльності саме на Статут 1913 р. З даних, наведених у «Библиографии периодических изданий России», випливає, що друкований орган Товариства маркшейдерів Півдня Росії «Маркшейдерские известия» видавався до 1916 р., а в 1925 р. видання було поновлено:

«4586 Маркшейдерские известия. [Орган Общества маркшейдеров южной России]. Екатеринослав. 1910-1912, 1914-1916.

Ред. П. М. Леонтовский, проф. Изд. Съезд горнопромышленников России (вып. 1, 3); Ово маркшейдеров южной России (вып. 7, 9).

25 см., 34-136 с.; таол., илл. 1910 вып. 1 (б.д.). 1911 вып. 2 – вып. 5, 1912 вып. 6, 1914 вып. 7, 1915 вып. 8, 1916 вып. 9. Издание возобновилось в 1925 г.» [1, с. 296].

Але нами знайдено, хоча і єдиний номер журналу «Известия Общества горных геометров», але датований 1917-м роком. видання, в якому значиться, що це 11 випуск журналу «Маркшейдерские известия» за редакцією проф. П. Леонтовського (див. рис. 1).

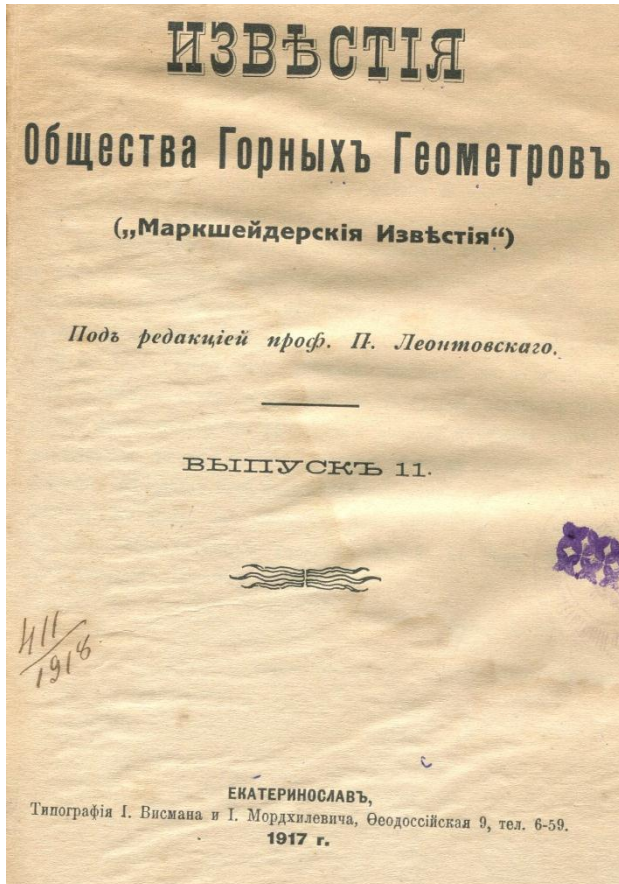

Рис. 1 Титульний аркуш журналу «Известия горных геометров», Катеринослав, 1917 р.

У жодному із довідників періодичних видань такий журнал не значиться. То логічно виникає ще одне запитання, а де ж 10-й випуск «Маркшейдерских известий»?

На сучасному етапі дослідження виникає ще дуже багато питань, які залишають простір для наукового пошуку, але беззаперечним є факт існування й діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії в період розрухи, анархії та хаосу, які панували в Росії в

1917 р. У протоколі приватної наради членів Товариства маркшейдерів від 19 квітня 1917 р., проведеної в Катеринославі з ініціативи П. М. Леонтовського значиться: «По обсуждении создавшегося положения в О-ве Маркшейдеров Ю.Р., вследствие инертного отношения к нему Председателя О-ва проф. В. И. Баумана, а также в виду происшедшего в России переворота, дающего возможность реорганизовать О-во на новых началах, частное совещание постановило обратиться ко всем членам О-ва ...о необходимости созыва Общего Собрания» [4, с. 8]. Серед означених проблем професійного характеру чільне місце займають питання розробки нового Статуту товариства, створення та діяльності відділень товариства та видання журналу «Маркшейдерские известия».

Отже, виходячи з проведеного дослідження та вищевикладеного матеріалу, можна зробити такі висновки:

1) дане наукове дослідження є першою розвідкою щодо історії створення, відкриття та діяльності Товариства маркшейдерів Півдня Росії,

2) до наукового обігу вперше введено документальні та інші друковані джерела, що на сучасному етапі представляють бібліографічну цінність,

3) досліджено соціально-історичні умови створення та відкриття Товариства маркшейдерів Півдня Росії,

4) відтворено процес розробки та затвердження Статуту ТМПР;

5) з'ясовано роль Товариства маркшейдерів Півдня Росії та його внесок у становлення маркшейдерської справи не лише на Півдні Росії, а всієї держави в цілому:

- розробка Інструкції для маркшейдерів,
- організація триангуляції Донбасу та складання карти точок триангуляції Донецького кам'яновугільного басейну,
- проведення трьох з'їздів маркшейдерів Півдня Росії та ініціація скликання I Всеросійського з'їзду маркшейдерів,
- видання першого фахового журналу «Маркшейдерские известия».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Л. Н. Библиография периодических изданий России, 1901-1916 / Л. Н. Беляева, М. К. Зиновьева, М. М. Никифоров / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина ; Под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского. – Л. : [ГПБ], 1958-1961.
2. Владимир Иванович Бауман [Электронный ресурс] / Бауман Владимир Иванович. – Режим доступа: <http://www.gff-lgi.spb.ru/pr-bayman.htm>.

3. Гаркави А. 1-е Общее собрание Общества маркшейдеров / А. Гаркави // Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1916. – Вып. 9. – С. 38-41.
4. Известия общества горных геометров (Маркшейдерские известия). – Екатеринослав, 1917. – Вып. 11.
5. Леонтовский Петр Михайлович [Электронный ресурс] / Петр Михайлович Леонтовский. – Режим доступа : http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=76559.
6. Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1911. – Вып. 2.
7. Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1912. – Вып. 6.
8. Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1914. – Вып. 7.
9. Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1916. – Вып. 9.
10. От редактора // Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1916. – Вып. 9. – С. 1
11. Савчук В. Громадсько-наукові об'єднання: процедури типологізації / В. Савчук // Ейдос. – 2009. – Вип. 4. – С. 153-164.
12. Соколов Н. Н. [по вопросу устава Общества маркшейдеров] / Н. Н. Соколов // Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1911. – Вып. 3. – С. 101-102.
13. Устав Общества маркшейдеров (Проект, отредактированный III-м Съездом маркшейдеров Ю.Р. в январе 1912 г.) // Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1912. – Вып. 6. – С. 47-53.
14. Устав Общества маркшейдеров // Маркшейдерские известия. – Екатеринослав, 1914. – Вып. 7. – С. 52-58.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Я. В. Верменич**, д.і.н., професор **Є. Г. Сінкевич**.

© Н. М. Кушлакова, 2012

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2012